

DESPRE CATEGORIA NUMĂRULUI LA SUBSTANTIVE, PORNIND DE LA SUBSTANTIVELE „NUME DE SUBSTANȚE”

1. În GALR 2008 substantivele sunt împărțite din punctul de vedere al categoriei numărului în „substantive *numărabile* sau *discrete*, care participă la opoziția de număr *singular/plural*, și substantive *nonnumărabile* sau *nondiscrete*, care nu participă la opoziția de număr”. Astfel, „substantivele comune propriu-zise se caracterizează ca numărabile, în raport cu alte clase substantivale (substantive *masive*, *abstracte*, *proprii*), care sunt, în general, nonnumărabile” (GALR 2008, vol. I, p. 69). Redenumite încă din ediția 2005 a *Gramaticii Academiei* „substantive masive” – cel mai probabil un calc după *noms massifs*, din gramaticile franțuzești, a se vedea însă și termenul *mass nouns* din gramaticile anglo-americane –, aceste substantive, care în lucrările de lingvistică mai vechi erau numite *substantive nume de substanțe* (sau *de materii*), „constituie o subclasă semantică de substantive comune care desemnează materia nediferențiată, materia care nu poate fi împărțită în entități discrete (*alamă*, *apă*, *nisip* etc.)” (GALR 2008 I, p. 106) și prezintă, conform *Gramaticii Academiei*, următoarele „trăsături semantice”: „continuitate”, adică „imposibilitatea de divizare în unități discrete” și „omogenitate”, adică faptul că fiecare parte separată din întreg prezintă trăsăturile întregului: „o bucată de unt/carne/brânză/aur este tot unt/carne/brânză/aur” (Pană Dindelegan 2010, p. 133).

În realitate, „continuitate”, „omogenitate” nu sunt, firește, trăsături semantice (lexicale) ale substantivelor, ci proprietăți naturale ale referențelor acestor substantive. Faptul a fost remarcat, de pildă, de Ronald W. Langacker, care, analizând, într-o gramatică americană de orientare cognitivă, „baza noțională” responsabilă pentru distincția dintre substantivele numărabile (*count nouns*) și cele pentru materii (*mass nouns*) vorbește explicit despre proprietățile fizice ale *designatului* acestora:

„Argumentez că *designatum*-ul unui substantiv masiv se caracterizează prin **expansibilitate** și **contractivitate** nedefinite. De exemplu, dacă avem o cantitate de *apă*, putem să adăugăm la aceasta din ce în ce mai multă apă, iar substanța care rezultă va putea în continuare să fie identificată corect cu termenul *apă*. Dimpotrivă, dacă îndepărtăm oricâtă apă dorim din cantitatea inițială, ceea ce rămâne – dacă mai rămâne ceva – va fi tot *apă*. În consecință, orice sub-cantitate din substanța desemnată – oricât de mare sau de mică – constituie o instanțiere validă a acestei categorii. Acest lucru nu este cel mai adesea adevărat în cazul entităților desemnate prin substantive numărabile. Fragmente luate la întâmplare dintr-un creion sau dintr-o pisică nu reprezintă, cu siguranță, instanțieri neproblematic, nedeteriorate, din categoriile *creion*, respectiv, *pisică*” (Langacker 1987, p. 204–205,

DACOROMANIA, serie nouă, XXV, 2020, nr. 2, Chuj-Napoca, p. 109–121

traducerea ne aparține. Am redat *mass noun* prin *substantiv masiv* pentru a rămâne, pentru moment, în proximitatea terminologiei adoptate de GALR 2005). (În original: “I will say that the designatum of a mass noun displays indefinite **expansibility** and **contractibility**. Given a volume of *water*, for instance, we can add more and more water to it, and the resulting mass is still properly identified by that term. In similar fashion, we can remove as much water as we like from the initial volume, but we still have *water* if any at all remains. Consequently, any subpart of the designated mass – however large or small – counts as a valid instance of the category. This is not in general the case with entities designated by count nouns. Arbitrary fragments of a pencil or a cat certainly do not qualify as unproblematic, nondegraded instances of the *pencil* or *cat* categories”.)

Ce observăm din acest scurt pasaj din *Gramatica cognitivă* a lui Langacker? Pe de o parte, vedem cum un autor care scrie în tradiția semantică anglo-americană, de obicei înclinată să privilegieze referința, operează în acest caz distincția corectă între planul semantic și cel referențial, atribuind trăsături precum **expansibilitate** și **contractivitate** acestuia din urmă (apare, astfel, cu atât mai surprinzătoare interpretarea adoptată de GALR 2005, pentru care „continuitate” și „omogenitate” ar fi „trăsături semantice”, ale substantivului). Pe de altă parte, cercetătorul american nu precizează de ce proprietățile fizice ale apei ar trebui să fie luate în discuție atunci când se analizează funcționarea substantivului care denumește apa. Gramatica studiază substantivele, nu obiectele, și, prin urmare, ar trebui să fie interesată de trăsăturile semantice ale celor dintâi și nu de proprietățile naturale ale celor din urmă. Or, nu este aprioric relevant pentru substantiv faptul că referentul lui are anumite proprietăți naturale. Nu toate trăsăturile fizice ale obiectelor sunt organizate – în limbă – ca trăsături semantice (lexicale sau gramaticale) ale substantivelor care denumesc obiectele. Limba organizează substantivele în acord cu sistemul ei lexical și gramatical și doar criteriile de această natură pot fi responsabile de distincțiile pe care le face între substantive. În consecință, clasele de substantive ar trebui să fie stabilite pe baza unor criterii lexicale sau gramaticale – care țin de organizarea lor **în limbă** – și nu pe baza proprietăților fizice, **din natură**, ale referenților lor. Firește că proprietățile naturale ale obiectelor pot influența organizarea (semantică: lexicală și/sau gramaticală) în limbă – sub forma semnificatului – a conceptelor care le corespund, dar acest lucru trebuie analizat cu instrumente și metode care aparțin lingvisticii și care, firește, sunt altele decât descrierea proprietăților naturale ale obiectelor¹. De exemplu, pornind de la proprietatea naturală a entităților din realitate de a avea sau nu viață, limba poate structura clasa substantivelor animate ca diferită de clasa substantivelor inanimate, dar acest lucru se va face, în limbă, pe baza unei distincții **lexicale** (ce are ca rezultat structura lexemică sintagmatică numită de Coșeriu *afinitate*, vezi Coșeriu 1992, p. 51) și anume faptul că substantivele

¹ În acest sens vezi, în Coșeriu 1989/1994–1995, distincția pe care lingvistul o propune, analizând felul în care este în mod curent interpretată în gramatică structura *avec x*, între gramatica funcțională, interesată de funcția de limbă a structurilor gramaticale, și gramaticile designaționale, care studiază construcțiile gramaticale pornind de la înțelesul lor din vorbire, substituind semanticității limbii referențialitatea vorbirii.

care denumesc ființe vii vor fi calificate cu adjective precum *bătrân* sau *tânăr*, în vreme ce pentru substantive care desemnează obiecte inanimate se vor folosi adjective cum sunt *vechi* și *nou*. Vorbitorii au organizat în limbă clasa substantivelor care denumesc ființe vii ca diferită de cea a substantivelor care denumesc obiecte inanimate și au făcut manifest acest lucru printr-o structurare lexicală specifică, descriind două clase de substantive. Dar clasa substantivelor animate e diferită de cea a celor inanimate nu pentru că ființele vii sunt diferite de obiectele fără viață, ci pentru că limba română a organizat această diferență ca pe un fapt *lexical* ce-i este caracteristic.

În cazul distincției dintre substantivele numărabile și așa-numitele „substantive masive” nu este vorba de un criteriu lexical, ci de unul, după toate aparențele, gramatical, însă trebuie să procedăm în același fel și să vedem în ce măsură limba deosebește două tipuri de substantive sau vorbitorii folosesc același tip de substantive pentru a vorbi despre realități fizic diferite. Cu siguranță, substantivele masive se folosesc în vorbire cu anumite restricții gramaticale și prezintă unele particularități de utilizare, însă trebuie să analizăm dacă acestea se datorează (1) felului în care sunt ele organizate în limbă, ca un tip aparte de substantive, sau (2) proprietăților naturale ale referențelor lor, în care caz nu ar fi vorba despre un tip aparte de substantive, ci despre substantive de un tip comun – nedifer(enț)ate de celelalte – care denumesc un tip aparte de realități. În (1) restricțiile de utilizare s-ar datora sistemului limbii și competenței idiomatice, în (2) ele s-ar datora cunoașterii generale a lucrurilor și competenței elocuționale²: nu spunem *o miere* sau *un nisip* nu pentru că **substantivul** *miere* sau *nisip* nu ar permite aceasta, ci pentru că **obiectele** *miere* și *nisip* – prin proprietățile naturale pe care le au – nu o permit; pur și simplu, o situație în care obiecte precum mierea sau nisipul s-ar prezenta ca instanțe ale unei entități cuantificabile nu există în realitate și, prin urmare, nu vom avea nici expresii lingvistice care să o desemneze. Argumente există și pentru un mod de a vedea lucrurile, și pentru celălalt: pentru (1), structura gramaticală proprie substantivelor în discuție, cea de tipul *niște apă, niște nisip...*, în care ele apar alături de pronumele/articolul nehotărât *niște* cu forma de singular³, creează premise solide pentru o interpretare care să le acorde statut de clasă aparte de substantive, ceea ce ar justifica noua opțiune terminologică din GALR 2005, aceea de *substantive masive*; pentru (2) argumentele ar fi cele prezentate mai sus, conform cărora particularitatea de utilizare nu ar aparține substantivului, ci obiectului (vorbitorul cunoaște obiectul «miere» și nu va folosi substantivul *miere* într-un fel care să contravină acestei cunoașteri) și, prin urmare, nu substantivul ar fi „masiv”, ci obiectul, situație în care denumirea din gramaticile mai vechi, cea de *substantive nume de materii* ar fi (cum credem noi) mai potrivită – ea s-ar traduce, în terminologia din GALR, prin *substantive care (de)numesc obiecte masive*).

² „Există o competență elocuțională, norme ale vorbirii în general, norme, pe de o parte ale gândirii în general, pe de altă parte, norme determinate de cunoașterea lucrurilor, de cunoașterea lumii” (Coșeriu 1994, p. 36).

³ Vezi și articolul partitiv din franceză și alte limbi romanice, care, și el, le este specific, în limbile care-l au, acestor substantive.

2. Faptul că nu substantivele sunt numărabile sau „masive”, ci obiectele pe care le desemnează ele sunt astfel și, prin urmare, restricțiile de număr cu care aceste substantive funcționează în vorbire nu aparțin limbii, nu sunt restricții de limbă, ci sunt designaționale, de vorbire, de referire la lume, poate fi probat și prin aceea că substantivele în discuție, au, de fapt, plural și le putem folosi cu valoare cuantificatoare, dar desemnând alte (tipuri de) realități decât (pe) cele care nu pot fi cuantificate. Dacă ne uităm în dicționare, vedem că aceste substantive pe care gramaticile le consideră „defective de plural”, „defective de număr” sau „nonnumărabile” au plural și desemnează realități cuantificabile, entități plural(izat)e. Atâta numai că formele lor plurale se aplică unor alți referenți decât formele de singular. Avem astfel: *alămuri*, cu sensul „obiecte din alamă”, care pot fi vase, obiecte ornamentale sau instrumente muzicale, *ape* cu sensul „întinderi de apă”, „zone delimitate pe suprafața unei întinderi de apă” sau, în *ape minerale*, „tipuri, varietăți de apă (minerală)”, *nisipuri* – „feluri anumite de nisip” (*nisipuri bituminoase*) sau „locuri nisipoase” (*nisipurile Saharei*) ș.a.m.d. Putem observa că substantivul este defectiv de număr doar atunci când desemnează realități necuantificabile: *alamă*, ca materie, este necuantificabilă, deci substantivul care o desemnează este „substantiv masiv” și, prin urmare, nu participă la opoziția de număr *singular/plural*; *alăturile*, obiectele din alamă, sunt cuantificabile, așadar substantivul care le desemnează este un substantiv numărabil, participă la opoziția de număr și, ca atare, are singular și plural. Faptul este observat în *Gramatica Academiei*, care, analizând felul în care se realizează cuantificarea, „ca operație de atribuire a cantității” în cazul „masivelor”, remarcă:

„Cuantificarea definită, cu ajutorul numeralului, nu se poate realiza, întrucât prezența unui numeral pe lângă un substantiv masiv implică trecerea acestuia în clasa substantivelor numărabile, trecere însoțită de modificări de sens (de exemplu, *două bronzuri* poate însemna „două varietăți de bronz” sau „două obiecte din bronz”)” (GALR 2008 I, p. 108).

Observația ni se impune cu claritatea evidenței: pentru a putea desemna o realitate necuantificabilă, substantivul trebuie să rămână necuantificat. Trebuie să facem însă unele clarificări suplimentare:

1. *alăturile* discret nu este pluralul lui *alamă* „masiv”, întrucât pluralul *alăturile*, cu sensul „sortimente de alamă” sau „obiecte (făcute) din alamă”, își reclamă propriul singular: *alamă* cu sensul „sortiment de alamă” sau „obiect (făcut) din alamă”; *alamă* = „materie”, desemnând o substanță necuantificabilă, este „nonnumărabil” și, prin urmare, nediferențiat din punctul de vedere al distincției singular/plural (în termenii *Gramaticii Academiei*, „nu participă” la această distincție); *alăturile* = „sortimente..., obiecte...” nu poate fi, prin urmare, pluralul lui *alamă* = „materie”, întrucât acesta nu este un singular și nu putem avea, firește, valoarea [+ plural] decât pentru substantive numărabile, care desemnează realități cuantificate;

2. dar, dacă *alamă* = „materie” și *alamă/alăturile* = „obiect, sortiment...” desemnează realități diferite, cum putem fi siguri că ele sunt același substantiv și nu două substantive diferite? Știm că sunt un singur substantiv pentru că au amândouă

același semnificat lexical. Semnificatul este înțeles de Coșeriu ca organizarea tuturor posibilităților designaționale⁴: «substanță», «materie», pe de o parte «obiect», «sortiment», «varietate» etc., pe de alta sunt, credem noi, în cazul acestor substantive, posibilități designaționale diferite ale aceluiași semnificat lexical.

Așadar, dacă ar fi să figurăm o schemă a substantivului *alamă* din punctul de vedere al categoriei gramaticale a numărului, aceasta ar arăta în felul următor:

<i>ALAMĂ</i> = „materie”	<i>ALAMĂ</i> (<i>alamă</i> = „sortiment, obiect”, [+ singular])
	<i>ALĂMURI</i> (<i>alamă</i> = „sortiment, obiect”, [+ plural])

În partea stângă am avea substantivul organizat ca „nonnumărabil”, în afara distincției singular/plural, desemnând „materia nediferențiată”, iar în partea dreaptă – substantivul organizat ca numărabil, desemnând entitatea discretă, cuantificabilă, cu două valori distincte: singular și plural. Vedem, astfel, că „masivitatea” – proprietatea de a fi „masiv” – nu caracterizează substantivul *alamă* în întregul său, ci doar partea din stânga, organizarea (sa) semantică prin care se desemnează „substanța”, „materia”, partea dreaptă nefiind deloc „masivă” și desemnând realități numărabile. Cu alte cuvinte, denumirea de „substantive masive” nu le este proprie acestor (tipuri de) substantive, întrucât ea lasă impresia că „masivitatea” ar fi o proprietate a substantivului în întregul lui și nu doar a organizării semantice responsabile de desemnarea unei realități necuantificabile. Adjectivul *masiv* din sintagma *substantive masive* califică substantivul și nu referentul acestuia, însă, în realitate, referentul este cel „masiv”, iar proprietățile morfologice speciale ale substantivului se datorează proprietăților naturale speciale ale referentului, fapt în mod mult mai adecvat ilustrat în sintagma „substantive **nume de substanțe**” cu care aceste substantive erau denumite în gramaticile mai vechi⁵. Spre deosebire de opțiunea terminologică din GALR, ea nu califică substantivul în general, în întregul lui, ci doar substantivul care e nume de substanță, făcând mult mai clară trimiterea la referentul care e, de fapt, responsabil pentru comportamentul gramatical al substantivului.

3. Această schemă cu trei valori: *necuantificat/singular/plural* nu este specifică doar așa-numitelor substantive „masive”, ci și substantivelor obișnuite, discrete, care, din motive ce țin de conceptualizarea ontologică a referentului, suferă un

⁴ „Semnificatul este conținutul dat de limba utilizată în discurs, de ea și numai de ea, adică este organizarea posibilităților de designare specifice unei anumite limbi” (Coșeriu 1989/1994–1995, 29).

⁵ Substantivul *alamă* este un substantiv ca toate celelalte atunci când desemnează o varietate sau un obiect de alamă, însă este un substantiv fără categoria numărului atunci când desemnează *substanța* alamă. Proprietatea de a nu avea număr se aplică, deci, substantivului *alamă* atunci când este nume de substanță. Ce argument mai convingător decât acesta am putea găsi pentru a susține afirmația că denumirea de *substantive nume de substanțe* le este mai potrivită acestor substantive fără categoria numărului decât cea de *substantive masive*?

proces de „masificare” și, astfel, se adaugă tipologic „masivelor” propriu-zise, aceste substantive fiind descrise de GALR în felul următor:

„Subclasa masivelor cuprinde atât substantivele care denumesc materia propriu-zisă, înregistrate în gramatica tradițională ca substantive «nume de materie», cât și pe cele care indică obiecte inițial discrete, dar care au suferit un proces de «masificare». Comparând enunțurile *Am cumpărat un pește* și *Am cumpărat (niște) pește*, se constată că substantivul *pește* are ca referent în prima construcție un «obiect» concret, izolat, pe când în a doua construcție, același substantiv se comportă la fel ca substantivele nume de materie, desemnând masa, nu «obiectul». Interpretarea substantivului *pește* ca masiv se explică prin polisemia cuvântului, contextului revenindu-i rolul de dezambiguizare a sensurilor” (GALR 2008 I, p. 106–107).

În descrierea *Gramaticii Academiei*, „masificarea” s-ar produce, în acest caz, datorită polisemiei substantivului *pește*, care, într-adevăr, pe lângă sensul „animal vertebrat acvatic” mai are, în limba română, atestat în dicționare, și un sens prin care se desemnează „carnea acestui animal, folosită ca aliment”, precum și „mâncarea preparată din astfel de carne” (vezi DEX 2009, s.v. *pește*). Schema categoriei numărului ar arăta, așadar, pentru substantivul *pește*, foarte asemănător cu aceea pe care am întocmit-o pentru substantivul *alamă*:

PEȘTE = „carne, mâncare”	PEȘTE (<i>pește</i> = „animal”, [+ singular])
	PEȘTI (<i>pește</i> = „animal”, [+ plural])

3.1. Dar, dacă substantive „masive” ca *alamă* au versiune numărabilă și substantive numărabile ca *pește* au versiune „masificată”, în ce constă, de fapt, diferența de organizare lingvistică dintre cele două (tipuri de) substantive? Dacă substantivele „masive” au variantă numărabilă și substantivele numărabile au variantă „masivă” („masificată”) mai sunt ele atât de diferite încât să construim în gramatică, în știința limbii, clase separate pentru ele? Desigur, așa cum am văzut, cele două substantive numesc realități foarte diferite, avem de-a face cu obiecte conceptualizate diferit din punct de vedere ontologic, dar sunt substantivele care le denumesc organizate diferit în limbă, mai precis în ceea ce privește categoria gramaticală care ne interesează aici, aceea a numărului? Nu cumva această organizare cu trei valori a categoriei numărului e proprie substantivelor la un nivel mai adânc decât ne lasă să presupunem aparentele diferențe dintre ele?

3.2. Pentru a răspunde la această întrebare să vedem mai întâi ce anume face posibilă funcționarea ca „masiv” a unui substantiv prin excelență numărabil cum este *pește/pești*. Am văzut, în opinia specialiștilor GALR, că acest lucru este posibil datorită polisemiei cuvântului. În opinia noastră însă, nu polisemia este cea care permite funcționarea substantivului ca nume al unei materii, ci raportul este invers: tocmai pentru că poate funcționa, nediscriminat, desemnând o entitate necuantificată,

substantivul poate deveni „polisemantic”⁶ și poate dezvolta, ca accepțiuni designaționale, sensurile, cu care-l găsim în dicționare, „carne” și „mâncare”. Substantivul *pește* funcționează însă într-un mod similar – adică, în termenii Gramaticii Academiei: „desemnând masa, nu «obiectul»” – și în propoziția *Acolo se prinde mult pește*, unde sensul lui nu este „carne” sau „mâncare”. La fel, el desemnează o realitate necuantificată și în sintagma *miros de pește*, unde, cu siguranță, nu putem ști de la câți și de la ce fel de pești provine mirosul, substantivul denumind entitatea în general, fără niciun fel de determinații. Și cum de este posibil ca substantivul numărabil *pește* să desemneze o entitate necuantificată? Este posibil pentru că substantivul nu are aprioric categoria numărului și nu realizează necondiționat cuantificarea designatului său.

În studiul său din 1955, *Determinare și cadru*, în care investighează posibilitatea unei gramatici a vorbirii – valorificând și sistematizând o întreagă tradiție de studiu în acest sens – face o descriere amănunțită a operațiilor prin care se ajunge de la semnificat la denotat, Coșeriu arată că semnificații de limbă sunt universalii; ei mai degrabă numesc unități decât desemnează diversități, identități mai degrabă decât ipsități sau, eventual, numesc concepte mai degrabă decât desemnează obiecte (Coșeriu 1955/2004, p. 298–299). Funcția primară a substantivului este, prin urmare, aceea de a numi un universal, iar universalul este, prin natura lui, nediscriminat. Firește, substantivele pot desemna și obiecte, dar acest lucru trebuie realizat în mod explicit prin procedee de vorbire care au instrumente de limbă specifice⁷. Cuantificarea este doar una dintre numeroasele și variatele operații determinative prin care arată Coșeriu că se face, în vorbire, trecerea de la semnificatul de limbă la denotatul actului lingvistic, care, în plus, nu înseamnă de fiecare dată trecerea de la universal la particular sau de la concept la obiect. Operațiile determinative descrise în *Determinare și cadru* sunt posibile, dar nu obligatorii, atunci când, într-un act lingvistic, se creează un denotat. Denotatul se creează în funcție de ceea ce Coșeriu numește „intenția de semnificare a vorbitorului” (Coșeriu 1955/2004, p. 300), așadar posibilitățile determinative ale vorbirii trebuie să fie suficient de complexe și variate încât să poată corespunde acestei intenții de semnificare. Prin urmare, cuantificarea, ca „operație prin care, pur și simplu, se stabilește numărul sau numărabilitatea obiectelor denotate”, nu survine cu necesitate de fiecare dată când, în acord cu o anumită intenție de semnificare, se ajunge de la semnificat la denotat, și, în consecință, substantivele pot funcționa foarte bine în vorbire atât cuantificate, cât și necuantificate. Iar Coșeriu oferă în studiul său exemple pentru două situații în care substantivul funcționează în vorbire necuantificat. **(1)** În prima dintre aceste

⁶ În realitate, nu este vorba aici de polisemie, ci, după cum se va argumenta în continuare, la fel ca în cazul lui *alamă* – *alămuri*, de accepțiuni designaționale diferite ale aceluiași semnificat lexical.

⁷ Pentru o analiză a determinării ca operație lingvistică a cărei înțelegere adecvată și abordare teoretică pertinentă este facilitată de asumarea cadrului teoretic al integralismului, care ne furnizează instrumentele pentru a vedea determinarea în lumina corectă, ca operație care face joncțiunea între două dintre cele trei planuri ale activității lingvistice: cel al limbii și cel al vorbirii, vezi și Vilcu 2019.

situații este vorba despre substantive care nu sunt actualizate, ele funcționând în actul de vorbire cu semnificații lor virtuali, cum se întâmplă, de exemplu, în construcții precum *casa de lemn* (sp. *la casa de madera*), unde substantivul „îndeplinește o funcție «delimitativă» [...], *madera* este un virtual, în ciuda faptului că toată expresia este actuală” (Coseriu 1955/2004, p. 302); un alt exemplu este substantivul cu valoare predicativă: *Socrate este filozof*, unde el funcționează, nedeterminat, ca nume al clasei din care (se afirmă că) face parte subiectul⁸. (2) Dar chiar și în situațiile în care substantivul este determinat, el poate să funcționeze necuantificat și desemnând în enunț o entitate nediscriminată:

„Într-adevăr, entitatea denotată de un nume actualizat poate fi și o entitate în general, ceea ce scolasticii numeau *ens rationis* („entitate a rațiunii”), adică tocmai o entitate „nediscriminată” în niciun fel, ca în enunțuri de tipul «*omul* este muritor». În cazul unui asemenea enunț nu se pune problema să întrebăm «care om?» (ca individ), căci, în mod evident, nu e vorba de niciun om în particular (Coșeriu 1955/2004, p. 302).

În opinia noastră, aceasta este și situația enunțului discutat în GALR 2008, *Am cumpărat (niște) pește*, în care substantivul *pește* desemnează nu masa, ci pur și simplu entitatea nediscriminată. La fel, nu este vorba aici de polisemie, întrucât semnificatul substantivului nu este altul decât tot „animal vertebrat acvatic” – așa cum se poate constata dintr-un enunț precum *Am fost ieri pe baltă și am prins niște pește* – și nu „carne de pește” sau „mâncare preparată din pește”, atâta doar că acest semnificat este organizat ca entitate nediscriminată – prin urmare, necuantificată – și, astfel, poate funcționa similar substantivelor nume de materii și poate primi în vorbire accepțiunile designaționale „carne...”, „mâncare” ș.a.m.d. Dar fenomenul gramatical cu care avem de-a face în construcția *niște pește* nu este „masificarea” substantivului *pește*, ci faptul (observat de Coșeriu în *Determinare și cadru...*) că flectivul de singular nu realizează (de unul singur) cuantificarea unui substantiv. Există, din acest punct de vedere, o asimetrie între flectivul de singular și cel de plural al substantivelor. Spre deosebire de flectivul de plural, care pluralizează până și entități nenumărabile (vezi *alamă – alămuri*), flectivul de singular nu singularizează nici măcar entitățile numărabile. Diferența dintre *niște pește* și *niște pești* este făcută tocmai de flectivul de plural, care realizează cuantificarea substantivului, spre deosebire de cel de singular, care nu realizează cuantificare. *Pește*, fără o cuantificare explicită, operată asupra lui de instrumente specifice ale limbii (altele decât flectivul de

⁸ În aceste situații, am adăuga noi, substantivul funcționează în acest fel (neactualizat = virtual = nedeterminat), întrucât nu el este, în construcție, determinatul, ci el *determină*, fiind instrumentul determinării unui alt substantiv: așa cum observă Coșeriu, *lemn*, ca „modificator” pentru *casa*, *filozof* ca „predicativ” pentru *Socrate*. În aceste situații substantivul funcționează ca *rhema* (funcția lui primară în vorbire fiind cea de *legein*), or (vezi Minică 2019), faptele de limbă cu funcție de *rhema* nu au designație proprie și, prin urmare, nu pot fi determinate. Sau pot fi determinate, însă doar în interiorul funcției lor de „determinator” (în cazul discutat aici doar în măsura în care prin aceasta se creează un „modificator specific” pentru designatul substantivului determinat: *casa de lemn de brad*, de exemplu), și nu în vederea identificării (= *onomazein*) unui denotat care să le aparțină.

singular): articolul nedefinit, numeralul *unu*, unele adjective posesive, demonstrative, interogative etc. – fără *singularizare*, deci, în termenii lui Coșeriu⁹ – nu desemnează un obiect individual dintr-o clasă, ci o entitate în general, nediscriminată în niciun fel. Trebuie, ca atare, să facem aici o distincție foarte clară între *forma de singular* a unui substantiv și *valoarea de singular* a acestuia (forma de singular a substantivului corespunde atât valorii „necuantificat”, cât și valorii „singular”). Coșeriu are nevoie să identifice și să descrie singularizarea ca tip special de cuantificare tocmai datorită asimetriei dintre funcțiile cuantificatoare ale flectivelor de singular și plural, asimetrie datorată omonimiei gramaticale dintre forma necuantificată și cea de singular a substantivului, flectivul de singular nefiind prin el însuși o garanție a realizării cuantificării, el fiindu-i propriu și substantivului necuantificat¹⁰.

4. Văzând lucrurile din această perspectivă, putem stabili pentru categoria gramaticală a numărului la substantive următoarele valori: (1) **necuantificat**, purtată de forma de bază a substantivului (sau, altfel spus, având ca instrument de realizare flectivul de singular al substantivului în *absența* cuantificatorilor singularizatori), (2) **cuantificat singular**, realizată de *singularizatori*: articolul nehotărât, numeralul *unu*, diverse adjective pronominale (posesive, demonstrative, nehotărâte...) și (3) **cuantificat plural**, realizată de flectivul de plural. Schema semantică a categoriei numărului ar fi, prin urmare, următoarea:

<i>necuantificat</i>	<i>singular</i>
	<i>plural</i>

Ea ar corespunde schemei cu trei valori pe care am identificat-o în cazul substantivelor numite în GALR 2008 „masive” sau „masificate”, pe care le-am discutat mai sus, și nu este greu de observat că ea corespunde și substantivului în general.

5. Iar pentru faptul că entitatea necuantificată care ocupă partea din stânga a acestei scheme poate fi înțeleasă ca substanță/materie/masă și poate organiza conținutul lexical al substantivului în acest fel explicația pe care o propunem este următoarea: conceptualizarea designațională a unei entități necuantificate este foarte asemănătoare conceptualizării lexicale a substanțelor (sau, mai precis, conceptualizării lexicale proprii substantivelor nume de substanțe), ambele realizându-se prin același instrument de limbă: substantivul cu valoare necuantificată. Trebuie însă să facem precizarea că „masificarea” – pe care o înțelegem ca folosirea unui substantiv cuantificabil

⁹ „Un tip particular de cuantificare este *singularizarea* (cuantificarea ca *unu*)” (Coșeriu 1955/2004, p. 302).

¹⁰ Faptul că forma substantivului care poartă valoarea „necuantificat” este identică cu cea de singular a acestuia ține, putem presupune, de un principiu al economiei de mijloace de expresie și nu de vreo necesitate de organizare a realității desemnate/a obiectului desemnat. Înțelegerea (atât intuitivă, cât și epistemică a) categoriei numărului s-ar fi făcut cu mai mare claritate dacă substantivul ar fi avut pentru cele două valori forme diferite, dar nu este greu de înțeles de ce vorbitorii nu au considerat distincția suficient de importantă pentru a o face cu mai multă precizie.

pentru a desemna o materie necuantificată – nu este un procedeu lexical, de limbă, ci unul designațional, de vorbire. În vreme ce organizarea cu trei valori a categoriei numărului este proprie tuturor substantivelor, ca fapt de limbă, tot ceea ce se află „dincolo” de această schemă aparține vorbirii, „masificarea” fiind, prin urmare, o specializare *de vorbire*¹¹, a valorii necuantificate a substantivului. După cum arată Coșeriu, operațiile determinării aparțin vorbirii, însă ele se realizează cu instrumentele limbii, prin urmare, deși sistemul gramatical al cuantificării aparține limbii, cuantificarea propriu-zisă, ca operație determinativă de atribuire a cantității, aparține vorbirii și substantivele sunt cuantificate sau nu în funcție de „intenția de semnificare a vorbitorului”. Această afirmație trebuie înțeleasă în ambele sensuri: (1) pe de o parte, nu trebuie să atribuim vorbirii ceea ce aparține limbii și prin asta înțelegem că trebuie să recunoaștem rolul pe care îl are categoria numărului – în mod particular valoarea „necuantificat” organizată ca fapt de limbă – în masificarea substantivelor, dar (2), pe de altă parte, nici nu trebuie să atribuim limbii ceea ce aparține vorbirii, adică nu vom căuta în limbă, la nivelul organizării semnificatului (lexical), posibilitatea unui substantiv de a organiza referentul său ca materie, așa cum procedează *Gramatica Academiei* atunci când o atribuie polisemiei substantivului. Într-adevăr, faptul că entitatea nediscriminată desemnată de un substantiv necuantificat poate fi și o substanță sau o materie nu ține de organizarea în limbă a conținutului substantivului respectiv, ci de felul în care sunt folosite în realitate entitățile pe care acesta le desemnează, de felul în care se folosesc obiectele desemnate și de felul în care se raportează vorbitorii la ele. Faptul că entitatea „pește” suferă un proces de masificare, iar entitatea „câine” nu suferă un astfel de proces nu ține de valoarea de limbă a acestor substantive, ci de faptul că „peștele” se gătește, și, prin urmare se folosește ca materie pentru această activitate, iar „câinele” nu se folosește în acest fel. Tot așa, în dicționare găsim pentru *miel* pe lângă sensul de bază, două sensuri metonimice: „carne de miel” și „blană (prelucrată) de miel”. Pentru vorbitorul obișnuit, care gătește – sau măcar mănâncă – din când în când „carne de miel”, această realitate poate fi masificată, organizată lingvistic ca materie (a activității de a găti), cealaltă, în schimb, „blana prelucrată a mielului”, nu va fi organizată în acest fel. Însă foarte probabil că pentru un blănar ea ar putea fi organizată astfel, și, prin urmare, blănarii, vorbind între ei, ar putea spune: „Am niște miel, mă gândesc să fac o căciulă”, așa cum un tâmplar ar spune: „Mi-ar trebui niște stejar pentru pervazuri” sau un zidar „... niște cărămidă pentru peretele din spate”.

Fiind, însă, vorba de accepțiuni designaționale, aceste utilizări ale substantivelor nu vor fi – și nu pot fi – organizate ca fapte de limbă. Desigur, limba ne pune la dispoziție, așa cum am văzut, instrumentele prin care să realizăm această „masificare”, dar faptul că un substantiv organizează sau nu designatul său obișnuit și ca materie este datorat în exclusivitate felului în care vorbitorii aleg să folosească substantivul în vorbire. Firește că, statistic, vorbitorii vor folosi mai frecvent ca masificat un substantiv care desemnează obiecte care pot fi folosite în realitate ca materii. Dacă

¹¹ O accepție – sau variantă – designațională, vezi Coșeriu 1989/1994–1995, p. 33.

lemnul fagului se folosește în tâmplărie, atunci *fag* va avea, pe lângă utilizarea proprie semnificatului „arbore...”, și pe aceea de „material preluat de la acest arbore în vederea tâmplăriei”. Dacă lemnul de ienupăr nu se folosește astfel, atunci *ienupăr* nu va avea și utilizarea „material...”; sau o va avea în legătură cu o altă activitate, dacă, să zicem, fructele sau frunzele lui se folosesc la ceva, iar cei care le culeg spun: „am cules niște ienupăr”. Dar atunci va avea valoarea designațională „material preluat de la acest copac și folosit în scop terapeutic”, de exemplu, dacă se face ceai din ceea ce s-a cules, sau „... folosit în industria vopselelor”, dacă fructele sau frunzele acelea au un pigment puternic, iar atunci s-ar putea ajunge ca *ienupăr* să desemneze și vopseaua respectivă sau chiar și culoarea, iar pictorii să spună: *n-am destul ienupăr* sau *fundalul îl fac în ienupăr*. Aceasta nu ține însă de limbă și nu în limbă trebuie să căutăm posibilitatea unui substantiv numărabil de a desemna și o materie.

De asemenea, fiind vorba de valori designaționale, limba nu ne poate spune care anume este referentul unui substantiv utilizat în acest fel în enunț. Desigur, dacă spun *Am cumpărat niște pește pentru gătit*, este foarte probabil că am luat carne de pește, niște fileuri, de exemplu, dar nu este obligatoriu, poate că vreau să fac ciorbă de pește și atunci *niște pește* poate să însemne capete de pește și cozi și aripioare (ceea ce rămâne de obicei când se fac fileurile). Sau pot să spun *Am cumpărat niște pește pentru pescuit*, și atunci înseamnă că am cumpărat niște pești mici, mulți pești mici, pe care vreau să-i pun în cârlig ca momeală cu care să prind pești mai mari, răpitori, sau vreau să-i arunc în apă ca să fac peștii răpitori să vină la mine, ca să-i prin mai ușor. Deci (*niște*) *pește*, nu înseamnă neapărat „carne de pește”, cum figurează în dicționare ca al doilea sens al substantivului *pește*, ci „pește ca entitate nediscriminată [entitatea nediscriminată «pește»] folosit[ă] ca material al unei activități”. Ca material pentru gătit, am văzut, caz în care poate fi carne, dar și capete, cozi, aripioare, măruntaie, tot ce se gătește de obicei de la pește, ca material pentru pescuit, când înseamnă pești mici, care se pot pune în cârlig ș.a.m.d. De aceea, definițiile de dicționar de tipul „pește” = „carne”, „fag” = „lemn” sunt, într-o înțelegere coșeriană a lucrurilor, greu de susținut, pentru că prezintă ca valoare de limbă un conținut de vorbire, și dincolo de asta, sunt imprecise și incomplete, întrucât de obicei dau doar unul sau două dintre multele și variatele feluri în care designatul unui substantiv poate fi organizat ca materie în vorbire. (Într-un enunț precum *Fagul este bun pentru tuse*, „fag” nu înseamnă „lemn” și nu credem că dicționarele ar trebui să înregistreze sensul „frunze de fag, folosite pentru a face infuzie”.)

Ce face, deci, ca un substantiv numărabil să fie folosit ca nume de materie și un substantiv nume de materie să fie folosit ca numărabil? Intenția de semnificare a vorbitorului face asta. Dacă vorbitorul vrea să folosească substantivul în acest fel îl va folosi, și nu aceasta este întrebarea pe care trebuie să o pună lingvistica (ea nu trebuie să chestioneze intenția vorbitorului). Întrebarea importantă, la care trebuie să răspundem, este *cum poate* vorbitorul să folosească substantivul în acest fel. Răspunsul este, credem, că poate face aceasta pentru că are la dispoziție instrumentul de limbă al categoriei numărului, organizată, ca fapt de limbă, în așa fel încât să-i permită să folosească același substantiv pentru a desemna atât realități necuantificabile,

cât și realități cuantificate. Putem astfel să constatăm că limbajul nu a construit (sau, mai precis, vorbitorii nu au construit, prin limbaj) substantive de anumite feluri pentru obiecte de anumite feluri, ci a(u) construit categoria verbală a substantivului în așa fel încât ea să se poată aplica tuturor obiectelor (să poată corespunde tuturor necesităților designaționale). Iar obiectele sunt și cuantificabile, și necuantificabile, prin urmare, era firesc ca schema morfologică a substantivului (sau, mai precis, semantic-gramaticală = care organizează conținutul gramatical al acestuia) să le poată cuprinde, în mod natural, pe amândouă. Unele entități ale realității organizate lingvistic au nevoie în mod primar de jumătatea din stânga, cea necuantificată (sau care nu cuantifică), a acestei scheme, altele au nevoie în mod primar de cea din dreapta, cuantificată (care poate cuantifica). Dar ambele tipuri de realități își găsesc locul, în mod firesc, în această schemă. Privite din această perspectivă, așa-numitele „masive” ar fi substantivele care, prin natura referentului lor, se actualizează mai frecvent (sau „mai natural”) din sistem cu jumătatea din stânga, cea necuantificată, sau, pentru a fi riguroși cu modelul coșerian, ajung la denotație, își construiesc designatul, fără cuantificare, fără ca în traseul lor determinativ, în schema lor determinativă, să fie cuprinsă și operația cuantificării. Dar ele, așa cum am văzut, se pot actualiza – și pot fi determinate – și pentru a denota obiecte cuantificate. În concluzie, putem afirma că avem organizate în sistemul limbii pe de o parte semnificatele lexicale, iar pe de altă parte categoria numărului, astfel structurată încât, în funcție de necesitățile designaționale, să putem desemna prin același semnificat lexical atât obiecte cuantificate cât și substanțe/mase/materii necuantificabile.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

- Coșeriu 1955/2004 = Eugeniu Coșeriu, *Determinare și cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii*, în idem, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*. Ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 287–329.
- Coșeriu 1968/1992 = Eugeniu Coșeriu, *Structurile lexematice*. Traducere în limba română de Silviu Berejan, în „Revistă de lingvistică și știință literară” (Chișinău), 1992, nr. 6, p. 41–52.
- Coșeriu 1989/1994–1995 = Eugeniu Coșeriu, *Principii de sintaxă funcțională*. Traducere în limba română de E. Tămăianu, în DR, s.n., I, 1994–1995, nr. 1–2, p. 29–68.
- Coșeriu 1994 = Eugeniu Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992–1993)*. Ediție de E. Munteanu, I. Oprea, C. Pamfil, A. Turculeț, S. Dumistrăcel, Iași, 1994 (supliment al „Anuarului de lingvistică și istorie literară”, XXXIII, 1992–1993).
- CSP = „Caietele Sextil Pușcariu”. Actele Conferinței Internaționale „Zilele «Sextil Pușcariu»”, Cluj-Napoca, I, 2013 și urm.
- DEX 2009 = *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.
- DR, s.n. = „Dacoromania”, serie nouă, Cluj-Napoca, 1994 și urm.
- GALR 2008 = *Gramatica limbii române*, vol. I. *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române, 2008.
- Langacker 1987 = Ronald W. Langacker, *Foundations of cognitive grammar: Theoretical prerequisites*, vol. I, Stanford, Stanford University Press, 1987.

- Minică 2019 = Mircea Minică, *Funcții și semne. Câteva reflecții asupra unor modele teoretice ale semnului lingvistic*, în CSP, IV, 2019, p. 209–215.
- Pană Dindelegan 2010 = Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, *Morfosintaxa limbii române. Sinteze teoretice și exerciții*, București, Editura Universității din București, 2010.
- Vîlcu 2019 = Dina Vîlcu, *Integralism vs generativism. Teoria limbajului și problema actualizării*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2019.

ON THE CATEGORY OF NUMBER IN NOUNS

(Abstract)

In this paper I intend to look at the distinction between mass nouns and count nouns in terms of their language function rather than their reference. I attempt to determine whether the aspects which differentiate them could be based in language and not only in the physical properties of the objects they designate. To that end I set to investigate noun quantification as understood within the framework of E. Coseriu's integral linguistics (see *Determinacion y entorno*, 1955) and I argue that there are, in fact, three values within the grammatical category of number: singular, plural and non-quantified. These three values apply to all nouns on the level of language and a speaker can choose to use any of them – depending on his/her referential intention – with the consequence that in speech all nouns can be used, in principle, both as count and as mass nouns.

Cuvinte-cheie: *substantive nume de substanțe, substantive numărabile, cuantificare, număr, designație.*

Keywords: *mass noun, count noun, quantification, number, reference.*

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu” al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
mirceaminica@gmail.com*